

SAAMELAISKÄRÄJIEN KERTOMUS VUODELTA 2000

Hyväksytty Saamelaiskäräjien kokouksessa 15.3.2001

1. YLEISTÄ

Saamelaiskäräjälain (974/95) mukaisesti saamelaiskäräjät laatii vuosittain hallituksen kertomuksen laatimista varten kertomuksen siitä, mitä merkittävää on tapahtunut saamelaisia erityisesti koskevien asioiden kehityksessä. Saamelaiskäräjät kiinnittää kertomuksessaan huomiota siihen, miten eduskunnan ja sen erityisvaliokuntien toivomat ja edellyttämät asiat ovat toteutuneet, miten saamelaisten kielelliset ja kulttuuriset perusoikeudet ja niitä koskeva itsehallinto ovat saamelaisten mielestä toteutuneet saamelaisten kotiseutualueella sekä siihen, mitkä tärkeät lainsäädäntöhankkeet tulisi saattaa eduskunnan käsiteltäviksi.

1.1. Toimintaympäristö ja toiminta

Saamelaiskäräjät on vaaleilla valittu saamen alkuperäiskansan edustajisto, joka toteuttaa saamelaisten itsehallintoa saamelaisten kotiseutualueella. Saamelaiskäräjillä on 21 jäsentä ja neljä varajäsentä. Käräjien puheenjohtaja on päätoiminen. Käräjillä on sihteeristö, joka jakautuu yleiseen toimistoon, saamen kielen toimistoon ja koulutus- ja oppimateriaalitoimistoon.

Saamelaiskäräjien niukkojen resurssien vuoksi käräjät pystyy lähinnä reagoimaan muiden aloitteisiin. Omien aloitteiden edistämiseen käräjien voimavarat eivät riitä. Saamelaiskäräjien noin 5 milj. markan toimintamääräraha oli kertomusvuonna puolet (1/2) Ruotsin saamelaiskäräjien ja viidestoista osa (1/15) Norjan Saamelaiskäräjien vastaavasta toimintamäärärahasta. Saamelaiskäräjien yhteiskunnalliset vaikuttamismahdollisuudet ovat vähäiset ja viranomaisen kuulemis- ja neuvotteluelvoitteen täyttäminen saamelaiskäräjien kanssa on usein pelkkä muodollisuus.

Saamelaisten oikeudet maahan, veteen ja perinteisiin elinkeinoihin ovat laissa järjestämättä saamelaisten kotiseutualueella. Tämä epäkohta johtaa erityisesti poronhoidossa ja porotaloudessa ratkaisuihin, joka rajoittavat saamelaisten perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista. Osa saamelaisten kotiseutualueen suomalaisväestöä on perusteelta alkanut kilpailla saamelaisten kanssa saamelaisten oikeuksista ja itsehallinnosta. Nämä henkilöt vaikeuttavat saamelaiskäräjien toimintaa julkisuudessa, viranomaisissa ja poliittisessa päätöksenteossa esiintymällä ilman oikeudellista perustetta lappalaisina, lapinkylinä ja alkuperäiskansana, minkä erheellisen tiedon eräät viranomaiset ovat ottaneet todesta. Nämä epäkohdat yhteiskunnassa edistävät saamelaisten vastentahtoista sulauttamista pääväestöön valtiosäännön vastaisesti.

Kertomusvuonna saamelaiskäräjät piti neljä kokousta. Eduskunnan erityisvaliokunnat kuuluivat käräjiä yhden kerran. Käräjät antoi 28 lausuntoa, teki 13 esitystä tai aloitetta, laati 6 kannanottoa, lausumaa tai muistiota sekä antoi korkeimmalle hallinto-oikeudelle 5 vastinetta. Käräjät nimesi edustajansa 21 kansalliseen tai kansainväliseen toimielimeen ja osallistui 23 tilaisuuteen Suomessa tai ulkomailla. Saamelaiskäräjät jakoi ainoan valtaoikeutensa mukaisesti valtion talousarviossa vuodesta 1996 lähtien samansuuruisena osoitetun 1 miljoonan markan kulttuurimäärärahan, jolla elvytetään saamen vähemmistökielistä kulttuuria ja lasten ja nuorten kulttuuria sekä tuetaan saamelaisten kansalaisjärjestöjä ja saamelaistaiteilijoita.

2. SAAMELAISTEN PERUSOIKEUKSIEN JA IHMISOIKEUKSIEN TOTEUTUMINEN

Uusi perustuslaki (PL) astui voimaan 1.3.2000 ja lakkautti samalla vanhemmat perustuslain säädökset. Hallitusmuodossa (HM 14.3 §) säädetty saamelaisten perusoikeus

alkuperäiskansana ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan siirrettiin muuttamatta PL 17.3 §:ään, johon sisältyy myös lakiviittaus saamen kielen aseman järjestämisestä viranomaisissa. Säännös (HM 51 a §) saamelaisten itsehallinnosta saamelaisten kotiseutualueella omaa kieltään ja kulttuuriaan koskevista asioista sisällytettiin perustuslain hallintoa ja itsehallintoa koskevan 11 luvun 121.4 §:ään "Kunnallinen ja muu alueellinen itsehallinto". Valtiopäiväjärjestyksen 52 a §:n säännös saamelaisten kuulemisesta asiantuntijana eduskunnan valiokunnissa heitä erityisesti koskevista asioista jäi pois perustuslaista.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan tehtävänä on turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelman mukaisesti saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen perusoikeuksien toteuttamisesta huolehditaan.

2.1 Saamelaisten kielelliset oikeudet, saamen kielen asema ja saamenkieliset sosiaali- ja terveysalan palvelut

Eduskunnan sivistysvaliokunnan lausunnon (4/1990 vp) mukaan kielellisiin ihmisoikeuksiin luetaan oikeus äidinkielen täydelliseen suulliseen ja kirjalliseen osaamiseen sekä mahdollisuus äidinkielen käyttöön kaikilla elämän aloilla. Sivistysvaliokunnan mietinnössä n:o 9/1993 vp todettiin valtion tehtäväksi vähemmistöjen kielellisestä moninaisuudesta huolehtiminen, missä päävastuu syrjäytymisen estämisestä ja vähemmistöjen kulttuurista on sosiaali- ja terveysministeriöllä.

Saamelaisten kielilain (516/1991) mukainen saamelaisten oikeus saamen kielen suulliseen ja kirjalliseen käyttöön viranomaisissa ei edistä saamen kielen käyttöä käytännössä, koska virkamiehillä ei ole kielitaitovaatimusta ja asiain hoito saamen kieltä tavallisesti osaamattoman virkamiehen luona jää tulkkauksen ja kääntämisen varaan.

Saamenkielistä kouluopetusta varten on kunnille valtion erillisrahoitus. Perusopetuslain (628/1998) mukainen saamenkielisen oppilaan oikeus saada pääosa kouluopetustaan saamen kielellä ei vielä ulotu käytännössä inarin- ja koltankielisiin oppilaisiin. Lukiolain (629/1998) mukaista opetusta voidaan antaa saamen kielellä, mutta ylioppilaskirjoitusta ei ole vielä mahdollista kirjoittaa omalla äidinkielellään saameksi. Ylioppilastutkinnon äidinkielen koe voidaan kirjoittaa pohjoissaamen ja inarinsaamen kielellä tai vieraana kielenä. Kolttsaamen kielellä ei ole näitä mahdollisuuksia.

Yli puolet saamelaisväestöstä ei puhu enää saamea äidinkielenään ja suuri osa saamenkielistä aikuisväestöstä on luku- ja kirjoitustaidottomia äidinkielellään. Saamelaiskäräjien ja oikeusministeriön työryhmässä on valmistumassa saamelaisten kielilain uudistamista koskeva ehdotus, mikä tulee valmistuttuaan saattaa kiireesti eduskunnan käsiteltäväksi.

Saamelaisten sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamisesta aiheutuviin kustannuksiin ei ole erityistä valtionavustusta, mistä syystä kunnat tuottavat näitä palveluja vain vähän. Suomenkielisessä ympäristössä saamelaisilla lapsilla ei ole riittävästi mahdollisuuksia äidinkielen käyttöön eikä saamenkielinen päivähoito toimi vielä tyydyttävästi saamelaisten kotiseutualueen kunnissa, mistä johtuen saamelaiset menettävät usein oman kielensä jo ennen kouluikää. Lainsäädännön puutteiden vuoksi saamenkielisten henkilöiden määrä saamelaisten kotiseutualueella vähenee jatkuvasti.

Valtionosuuslainsäädäntö on ristiriidassa saamelaisia koskevan perusoikeussäännöksen PL 17.3 §:n ja sitä toteuttavan PL 22 §:n kanssa, koska se ei luo riittäviä taloudellisia edellytyksiä saamelaisten kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen sosiaali- ja terveydenhuollon alalla.

Saamen kielen huoltoa varten on saamelaiskäräjien välinen saamen kielineuvosto ja sen sihteeristö. Saamelaiskäräjät osallistuu eurooppalaisia vähemmistökieliä edustavan EBLUL:in toimintaan

2.2. Saamelaisten oikeudet maahan, veteen ja perinteisiin elinkeinoin

Oikeusministeriö antoi 25.5.1999 hallintoneuvos Pekka Vihervuorelle tehtäväksi selvittää valtion maina hallinnoituihin maihin, vesiin, luonnonvaroihin ja perinteisiin elinkeinoin kohdistuvat asiakokonaisuudet saamelaisten kotiseutualueella saamelaisten kansainvälisiin sopimuksiin liittyvien oikeuksien ja muun paikallisen väestön aseman turvaamisen kannalta. Selvitys tähtäsi kansainvälisen työjärjestön alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen (ILO-sopimus n:o 169) ratifioinnin esteiden poistamiseen.

Hallintoneuvos Vihervuoren ehdotuksen pohjalta oikeusministeriö käynnisti asian jatkovalmistelun asettamalla toimikunnan (nk Pokan toimikunta), jonka tehtävänä on selvitysmies Vihervuoren ehdotuksen toteuttamismahdollisuuksien arviointi ja ehdotusten tekeminen niistä valtionmaiden käyttöön liittyvistä vähimmäistoimenpiteistä - myös kolttäväestön osalta - joiden toteutumisella ILO-sopimus voidaan ratifioida. Toimikunnan tulee saada työnsä valmiiksi 30.11.2001 mennessä

Lisäksi oikeusministeriä pyysi oikeustieteen tohtori Juhani Wirilanderilta 30.4.2001 mennessä oikeudellista arviota siitä, mikä on tähän asti tehtyjen selvitysten kiinteistöoikeudellinen merkitys maanomistusoloihin saamelaisten kotiseutualueella. Saamelaiskäräjät päätti jatkaa omaa maanomistusselvitystään, jonka tulee olla valmis 30.7.2001 mennessä.

YK:n rotusyrjinnän poistamista käsittelevä komitea oli kertomusvuonna Suomen määräaikaisraportin johdosta antamassaan vastauksessa huolissaan siitä, että saamelaisten maaomistuskysymystä ei edelleenkään ole ratkaistu, eikä Suomi ole liittynyt ILO:n alkuperäiskansasopimukseen nro 169. Komitea oli edelleen huolissaan toiminnasta, jonka valtio on sallinut saamelaisten poronhoitoalueilla, ja joka voi uhata saamelaiskulttuuria ja saamelaisten perinteistä elämäntapaa. Komitea kehotti Suomea jatkamaan pyrkimyksiään yhdessä saamelaisten kanssa maakiistan ratkaisemiseksi ottaen saamelaisten vaatimukset asianmukaisesti huomioon. YK:n taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea kehotti määräaikaisraportin johdosta Suomea saattamaan päätökseen saamelaisväestöä koskevan lainsäädännön muuttamisen, jotta se voisi ratifioida ILO:n yleissopimuksen nro 169. Komitea suositteli, että Suomi ratkaisee saamelaisten maanomistuskysymyksen ensisijaisen tärkeänä asiana.

3. SAAMELAISTEN YHTEISKUNNALLISET VAIKUTTAMISMAHDOLLISUUDET

Saamen alkuperäiskansa ei ole edustettuna eduskunnassa eikä siten osallisena valtiovallan käyttöön. Poliittinen vallankäyttö kanavoituu poliittisten puolueiden toiminnassa, missä saamelaisten osuus on merkityksetön. Puolueilla ei yleensä ole saamelaispoliittisia ohjelmia, mistä johtuen ne ajavat pääväestöä edustavan jäsenkuntansa etuja myös saamelaisten kotiseutualueen väestöryhmien välisissä ristiriitatilanteissa. Lainsäädännössä ristiriidat ratkeavat pääväestön eduksi, koska eduskunta ei saa hallituksilta muunlaisia lakiehdotuksia käsiteltäväkseen. Näissä olosuhteissa saamelaisten perusoikeudet ja ihmisoikeudet toteutuvat vajavaisesti tai jäävät toteutumatta.

Saamelaisten itsehallinnon ainoaksi valtaoikeudeksi tarkoitettiin oikeusministeriön yksimielisessä työryhmässä suora vaikuttaminen eduskuntaan. Tätä valtaoikeutta ei otettu hallituksen esitykseen (HE 248/1994 vp) ja se puuttuu saamelaiskäräjiltä. Eduskunta edellytti saamelaisten kulttuurista itsehallintoa koskevassa vastauksessaan (EV/HE 248/1994 vp) hallituksen selvittävän, miten saamelaiskäräjien yhteiskunnallisia vaikutusmahdollisuuksia voitaisiin edelleen kehittää saamelaiskäräjiltä eduskunnalle

annettavien aloitteiden ja kertomuksen muodossa kuten sivistysvaliokunta oli edellyttänyt. Saamelaiskäräjien asiaa koskevaa esitystä ei otettu uutta perustuslakia koskevaan hallituksen esitykseen (HE 1/1998 vp)

Perustuslaista jäi pois valtiopäiväjärjestyksen 52 a §:n perustuslainsäädännös saamelaisten kuulemisesta eduskunnassa. Säännös otettiin tavallisen lain tasoiseen eduskunnan työjärjestykseen. Vuoden 1996 jälkeen saamelaiskäräjien kertomus ja jopa maininta siitä on jätetty pois hallituksen kertomuksesta ristiriitaisesti saamelaiskäräjälain 7 §:n kanssa.

Kirkkolain muutoksen (1164/1999) johdosta Saamelaiskäräjät valitsi vuonna 2000 edustajansa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon korkeinta vallankäyttöä edustavaan kirkolliskokoukseen. Suomen ortodoksisen kirkkokunnan kirkolliskokoukseen saamelaisten edustaja (kolttasaamelainen) ei vielä lain mukaan kuulu. Lainsäädäntöä tulisi saamelaisten itsehallinnon osalta muuttaa siten, että saamelaiskäräjät voisi toimittaa erityisesti saamelaisia koskevat aloitteet ja kertomuksen suoraan eduskunnan käsiteltäviksi. Saamelaiskäräjät katsoo, että saamelaisten oman kansanedustajan saaminen tulisi selvittää saamelaisten muuttuneen valtiosääntöoikeudellisen aseman valossa.

Saamelaiskäräjien välinen poliittinen yhteistyö alkoi kertomusvuonna Saamelaisen parlamentaarisen neuvoston perustamisella. Pohjoismaisen saamelaissopimuksen valmisteluun liittyen Suomen, Ruotsin ja Norjan saamelaisasioista vastaavat ministerit ja saamelaiskäräjien presidentit pitivät yhteisen kokouksen Kaarasjoella Norjan saamelaiskäräjien uuden toimitalon vihkijäisten yhteydessä.

4. VIRANOMAISEN NEUVOTTELUVELVOITE SAAMELAISKÄRÄJIEN KANSSA

Eduskunnan perustuslakivaliokunta ja eduskunnan apulaisoikeusasiamies ovat maa- ja metsätalousministeriön hallinnonalalla eri yhteyksissä kiinnittäneet huomiota saamelaisten kuulemiseen. Tästä huolimatta saamelaiskäräjille ei varattu tilaisuutta lausunnon antamiseen kyseisen ministeriön valmistelussa metsästyslain (615/1993) 6 luvun kumoamiseksi eikä kolttalain (253/1995) muuttamiseksi.

Työministeriön kertomusvuonna valmistelemassa asiakirjassa "Kohti etnistä yhdenvertaisuutta ja monimuotoisuutta" ei ole otettu huomioon Saamelaiskäräjien esittämiä näkökohtia.

5. SAAMELAISET JA EUROOPAN UNIONI

Saamelaisten asemaa ei ole vielä järjestetty poronhoitolaissa. Poronhoito on Suomen EU-liitynnässä luettu maatalouden osaksi. Poronhoidon EU-työryhmä, jonka tuli selvittää Suomen EU-liitynnän vaikutuksia poronhoidolle vuoden 1996 loppuun mennessä, ei ole saanut työtään valmiiksi. Poronhoitolain lähtökohdista myös saamelaisten kotiseutualueen poronhoitoa kohdellaan EU-rahoituksessa kiinteän maatalon yhteydessä harjoitettavana maatilatalouden sivuelinkeinona, vaikka porosaamelaisten poronhoito perustuu porojen vapaaseen laiduntamiseen ja paimentolaisuuteen.

Saamelaisalueen poronhoidon rahoitukseen liitetään saamelaiskäräjien tahdon vastaisesti porojen määrään ja poronhoitajan ikään kohdistuvia rajoituksia, jotka ovat ristiriidassa sekä saamelaisten perusoikeuksien toteutumisen että Suomen EU-liitäntäsopimuksen saamelaisia koskevan pöytäkirjan n:o 3 tavoitteiden kanssa. Saamelaisten asemaa alkuperäiskansana ja kulttuurin harjoittamisen suojaa ei otettu riittävästi huomioon kertomusvuoden heinäkuun alussa voimaan tullessa maatalousyrittäjien luopumistuesta annetussa laissa. Saamelaisten poronhoitoa rajoitettiin määräämällä valtioneuvoston asetuksessa petoeläinvahinkokorvauksen saajalle 1500 markan omavastuuosuus. Maa- ja metsätalousministeriö ei ole maksanut vuoden 2000 petovahinkokorvauksia kertomusvuonna. Porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslaki tuli voimaan

kertomusvuoden alussa, mutta asetukset tarkemmista sovellutusohjeista rahoitustuen myöntämisestä ja kohdentamisesta annettiin vasta vuoden 2001 puolella. Porotalouden ja luontaiselinkeinojen velkojen järjestelyä koskeva asetus annettiin 1.9.2000, jolloin haku aika velkajärjestelyn saamiseksi oli vain neljä kuukautta vuoden 2000 loppuun.

Tilanne tulee esittää korjattavaksi saamelaisten maaoikeusselvitystä tekevän maaherra Hannele Pokan toimikunnan työssä. Eduskunnan käsiteltäväksi tulee saattaa poronhoitolainsäädäntöä, porotalouslainsäädäntöä ja porotalouden rahoitusta koskevat muutosesitykset saamelaisten kotiseutualueella. Sama koskee muitakin saamelaisten perinteisiä elinkeinoja kuten kalastusta ja metsästystä.

EU:n rakennerahastojen kansallista hallinnointia koskevassa laissa (1353/1999), joka tuli voimaan kertomusvuoden alussa, Saamelaiskäräjien asema toimijana on otettu jossain määrin huomioon.

Puheenjohtaja
Pekka Aikio

M.a. esittelijä
Siiri Jomppanen